

ვ. გოილაძე

წიგნი

ქართული

ეკლესიის

სათავეებთან

გამომცემლობა „საქართველო“
თბილისი — 1991

208. Хаханов А. С., Древнейшие пределы расселения грузин по Малой Азии, Записки Кавк. отд. Имп. Русск. Геогр. Общества, кн. XXII, вып. 6, Тифлис, 1903.

209. Хаханов А. С., Источники по введению христианства в Грузию, М., 1893 (Древности Востока).

210. Хаханов А. С., Правила VI вселенского собора, М., 1903.

211. Церковная история Евсевия Памфила, М., 1845.

212. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского, СПб., 1851.

213. Цинцадзе К., Автокефалия церкви грузинской, Тифлис, 1905.

214. Шандин М., Новый географический текст, ВДИ, 1938, № 4.

215. Штаерман Е. М., Кризис рабовладельческого строя в западных провинциях Римской империи, М., 1957.

216. Brosset M., Histoire de la Géorgie, SPb., 1849.

217. Chalon sur Marne, Enciclopedia Italiana, v. IX.

218. Gallia (v. XVI), 2. Galati (V. XVI), 3. Catalaunici campi (v. IX); 4. Marna (v. XXII), Enciclopedia Italiana.

219. Grumel V., La chronologie, Paris, 1958.

220. Gregor von Tours, Zehn Bücher Geschichten, B., I, Buch 1—5, Berlin, 1955.

221. Harnak A. von, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, B., I, Leipzig, 1923.

222. Harnak A. von, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, Leipzig, 1924.

223. Histoire Bas-Empire, par Lobeau, Paris, 1834.

224. Honigmann E., Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches, Bruxelles, 1935.

225. Lemm Oskar von, Zur Geschichte der Bekehrung der Iberer zum Christentum, «Известия Акад. Наук», СПб. 1899.

226. Marquart I. Die Bekehrung Iberiens und die beide ältesten Dokumente der iberischen Kirche, Caucasia, VII, 1931.

227. Nissan, Der Crosse Brockhaus, b, 13, 1932.

228. Palmieri A. La chiesa georgiana e la sue origine, «Bessarione», Roma, 1906.

229. Tamarati M., L'Eglise Géorgienne, Rome, 1910.

230. Vogt I., Constantin der Grosse und sein Jahrhundert, München, 1960.

231. Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1910.

შინაარსი

შესავალი	3
თავი I. პოლიტიკური და რელიგიური მდგომარეობა იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილში ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში	
1. ქალაქი ანტიოქია	8
2. იმპერიის აზიურ ნაწილში კონსტანტინოპოლისა და იერუსალიმის ეკლესიათა დაწინაურება	12
3. პონტო-კაპადოკიის ეროვნული ეკლესია	15
თავი II. პონტო-კაპადოკიის მოსახლეობა საქართველოში ქრისტიანობის შემოსვლის დროისათვის	18
1. ნინოს ეროვნული კუთვნილება. „ნინოს ცხოვრების“ ცნობები ნინოს ვინაობის შესახებ	18
2. კაპადოკიის მოსახლეობის ქართველობის საკითხი	23
თავი III. აგათანგელოსის ცნობების რეალურობისათვის	34
თავი IV. წმინდა ნინოს ქართლში შემოსვლისა და ქართლის მოქცევის დათარიღებისათვის	50
1. „ნინოს ცხოვრების“ ცნობებს მეტი ნდობით უნდა მოვეყიდოთ	50
2. ქართლის მოქცევის თარიღის ისტორიოგრაფია	54
3. „ნინოს ცხოვრების“ ცნობები ქართლის მოქცევის შესახებ	57
4. ქართველთა და სომეხთა მოქცევის თარიღი	81
თავი V. რელიგიური მდგომარეობა იმპერიაში ნიკეის კრების დაწყების წინ და კრების მიმდინარეობა	84
თავი VI. ქართლის ეკლესიის მეთაურის ხელდასმმა იმპერიაში	88
თავი VII. ბრანჯთა ამბავი წმინდა ნინოს „ცხოვრებაში“	96
თავი VIII. ეგრიისის მოქცევის დათარიღებისათვის	112
თავი IX. გრიგოლ განმანათლებლის ხელდასმმა კესარიაში. იმპერიის ეკლესიისთან სომხური ეკლესიის დამოკიდებულების საკითხი	123
თავი X. ქართლის ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება	134
1. წყაროთა ცნობები და ისტორიოგრაფია	134
2. ეფრემ-ნიკონის ცნობათა რეალურობის საკითხი	152
3. რა იცის თედოსი ანტიოქიელმა საქართველოს ეკლესიის შესახებ? ანტიოქიის საპატრიარქო კათედრა 609-744 წლებში	156
4. ვის ეკავა თეოფილაქე ანტიოქიელის თანადროულად ქართლის საკათალიკოსო კათედრა?	163
5. ვინ უნდა იყოს თეოფილაქე ანტიოქიელის მიერ საქართველოს კათალიკოსად ხელდასმული იოანე	168
6. ქართლის ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება ვახტანგ გორგასლის მეფობაში	178
7. ავტოკეფალიის დადასტურებისათვის ბრძოლა VI ს-ში	185
8. VI მსოფლიო სიეკლესიო კრების მიერ ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურება	188
მიითითებული ლიტერატურა	197

ნათ არა მარტო მეზობელი, შედარებით სუსტი საეპისკოპოსოები, არამედ იპპერიის ფარგლებს გარეთ მცხოვრები ხალხებიც. ამ უკანასკნელთა ეკლესიური დამორჩილებისათვის უპირველეს ყოვლისა საჭირო იყო მათი მოქცევა. მოქცევის შემდეგ ბრძოლა მიმდინარეობდა ახლადმოქცეული ხალხის ხელდასხმისათვის. ეს აქტი კი ხელდამსხმელ ეპისკოპოსს იურიდიულ საფუძველს აძლევდა ახლადმოქცეული ქვეყნის რელიგიურ თემზე თავისი ზემდგომობა დაემყარებინა (135:393).

სწორედ საეკლესიო ზემდგომობის გაფართოების მიზნით გაშალეს კაპადოკიის კესარიისა და მისი ხელდებული კაპადოკიის სხვა ეპისკოპოსებმა მეზობელ ხალხებში დიდი მისიონერული მოღვაწეობა. კირიონ ეპისკოპოსის (საძაგლიშვილი) თანახმად, ბერძნები მისიონერულ მოღვაწეობაში დიდ გულმოდგინებას არ იჩენდნენ. მახლობელ აღმონაგვლეთსა და საქართველოს მომიჯნავე მიწებზე ნაყოფიერი მისიონერული მოღვაწეობით კაპადოკიელები იყვნენ ცნობილნი. ეს სახელოვანი ქვეყანა, — დასძენს იგი, — როგორც ცნობილია, ქართული ტომებით იყო დასახლებული. კირიონის მტკიცებით, კაპადოკიელებმა საქართველოს გარდა ქრისტიანობა გაავრცელეს ოსტგოთებში, ვესტგოთებში⁴, ყირიმში (147:9). კაპადოკიის კესარიის ეპისკოპოსთა დიდ მისიონერულ მოღვაწეობაზე და ამ კათედრის სიძლიერის მაჩვენებლად უნდა იქნას მიჩნეული ის, რომ ჯერ კიდევ ნიკეის კრებაამდე კესარიის კათედრას საკუთრივ კაპადოკიის გარდა, პოლემონის პონტოს, დას. საქართველოსი და სომხეთის ეკლესიები ემორჩილებოდა (იხ. ქვემოთ).

თ ა ზ ი II

კონსტანტინოპოლის კაპადოკიის მოსახლეობა საქართველოში ქრისტიანობის უამრავლის დროისათვის

1. ნინოს ეროვნული კუთვნილება. „ნინოს ცხოვრება“ ცნობაში ნინოს ვინაობის უახსნავი

ქართლის მოქცევა ძველ წყაროთა ცნობით, ნინო კაპადოკიელის მრავალწლიანი მისიონერული მოღვაწეობის შედეგი იყო, რის გამოც, ქართულმა ეკლესიამ ნინოს იმავეთვე თავის ყველაზე პატივსაცემ

⁴ ვესტგოთებში ქრისტიანობის გამავრცელებლად ითვლება დედით კაპადოკიელი ულფილა. იგი დაახლ. 341 წ. აკურთხა „გოთთა ეპისკოპოსად“ ევსევი ნიკომედიელმა. ულფილას მიეწერება გოთური ანბანის შექმნა და ბიბლიის თარგმნა ბერძნულიდან გოთურ ენაზე (იხ. Ульфила, საბჭ. ისტ. ენციკლოპედიაში).

წმინდანთა შორის მიუჩინა ადგილი. წმინდა ნინო ასე რჩება დღესაც ქართველი მორწმუნის თვალში. ამიტომ მეტად საინტერესოა, ვინ იყო წარმოშობით ქართველთა განმანათლებელი?

ნინოს თანამედროვე და შემდგომი დროის ქართველთათვის, როგორც ჩანს, ნინოს ეროვნული კუთვნილება საკამათო არ იყო. უეჭველია, მის თანამედროვეთა მიერ ნინო ქართველად იყო მიჩნეული. ამით უნდა აიხსნას ნინოს მოღვაწეობისადმი მიძღვნილ ნაწარმოებებში ნინოს ეროვნული კუთვნილების შესახებ რომ არაფერია ნათქვამი. მათში მხოლოდ მის სამშობლოზე — კაპადოკიაზეა მითითება. კაპადოკია კი, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, უძველესი დროიდანვე ქართველური მოდგმის ხალხების საცხოვრისად ითვლებოდა.

კაპადოკიის ძველი მოსახლეობის ქართველური წარმომავლობის შესახებ, იცოდნენ XIX ს-ის ქართველმა მოღვაწეებმაც. რის გამოც, მათი უმეტესი ნაწილი ნინოს ქართველად თვლიდა. თუმცა, XIX საუკუნეშივე, როგორც კაპადოკიის მოსახლეობის, ისე ნინოს ქართველობის შესახებ არსებულ მოსაზრებას ყველა არ იზიარებდა. მაგ., ცნობილი ისტორიკოსი, რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი დ. ბაქრაძე (1826 — 1890) ავლიდა, რომ „კაპადოკია დასახლებული იყო უფრო სემიტის ნათესავთაგან“. ამიტომ, მისი აზრით, „ნინო შთამომავლობით უნდა ყოფილიყო სირიელი“ (12:35). როგორც ჩანს, დ. ბაქრაძის შემომოტანილი შეხედულება ჰქონდა მხედველობაში ივ. გვარამაძეს („ვინმე მესხი“), როცა წერდა: „ნინოს კაპადოკიელობა შესაძლებელია, გარნა, ის ასირიის ტომის იყოს ან ბერძნისა ძნელი მისაღებია“. „...წმინდა ნინო, — განაგრძობს იგი, — ქართველი უნდა ყოფილიყო და ქართული ენაც უნდა კარგად სცოდნოდა. ამისათვის სწერენ ლათინის და ბერძნის ისტორიკოსები ქართველ ტყვედ, უეჭველია ქართული ენის ცოდნის იმედით ჩავიდა მცხეთად და ქართული ენის საშუალებით ჰქადაგა ქრისტეს სარწმუნოება“ (21:251). ისტორიკოსი ს. გორგაძე თვლიდა რა პონტო-კაპადოკიის ძველი ქართული სამყაროს ნაწილად, მას არა თუ ნინო, ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფის — მირიანის მეუღლე ნანა დედოფალიც ქართველად მიაჩნდა. „დედოფლის სახელი, „ნანა“ (იგივე „ნონა“), — წერს იგი, — პირდაპირ გვიჩვენებს, რომ მირიანის მეუღლე პონტო-კაპადოკიიდან ყოფილა... ის გარემოება, რომ ჩვენში უმაღლესი წრის წარმომადგენელთა შორის წმ. ნინოს ქადაგებას ყველაზე უწინ ნანა დედოფალი დაემორჩილა... შესაძლოა იგი ქრისტიანობასთან თავის სამშობლოშივე ყოფილიყო გაცნობილი...“

საეკლესიო იგი ქრისტიანიც ყოფილიყო... ამით აიხსნება ის გულ-
წრფელი ყურადღება, რომელიც მირიანის მეუღლემ მცხეთაში ქრის-
ტიანობის მქადაგებელს კაპადოკიელს „ტყვე-ქალს (ნინოს) მიაპყ-
რო“ (29 : 73).

ნინოს ეროვნული კუთვნილების საკითხს ვრცლად შეეხო კ. კეკელიძე. გელასი კესარიელი და მისგან მომდინარე ბიზანტიელი ისტორიკოსები, — წერს იგი, — ნინოს ტყვეს უწოდებენ. შემდეგ კ. კეკელიძე მსჯელობს რა ნინოს ვინაობის შესახებ, აღნიშნავს: „ეს ქალი არ ყოფილა პატრიარქის დისწილი, არც იერუსალიმში დაბადებულა, და არც კონსტანტინოპოლიდან თუ რომიდან მოსულა ჩვენში. ის არ ყოფილა არც ბერძენი, არც სომეხი, არამედ ქართველი. ის იყო ქართველი, — ფასძენს კ. კეკელიძე, — მაგრამ არა კაპადოკიიდან, როგორც ჩვენი წყარო გადმოგვცემს, — მეოთხე საუკუნეში ქრისტეს შემდეგ კაპადოკიაში ქართველი მოსახლეობა უკვე აღარ არსებობდა, არამედ გუგარქელი“ „ამით აიხსნება, რომ ეს დედაკაცი ლეგენდით, ჩვენში შემოდის ჯავახეთიდან და, ლეონტი მროველით, სომხურადაც ლაპარაკობს; გუგარქელ ქართველებს თავის სამშობლო ენახთან, სომხურიც ეცოდინებოდათ, ვინაიდან ამ მხარეში, მათ მეზობლად, სომხებიც ცხოვრობდნენ (61 : 286 — 287).

† კ. კეკელიძისავე შენიშვნით, რაც შეეხება წყაროთა მითითებას ნინოს „ტყვედ“ მოხსენიების შესახებ, ეს იმით აიხსნება, რომ IV ს-ში ქართლსა და სომხეთს შორის ხშირად იყო ბრძოლები. შესაძლოა ერთ-ერთი ასეთი შეტაკების დროს ქართველებს ტყვედ ჩაუვარდათ ქრისტიანი დედაკაცი, რომელმაც მერე მათ შორის ქრისტე იქადაგა (61 : 287).

ქართველების მიერ ნინოს დატყვევება კ. კეკელიძეს 349 წელს მომხდარ ამბად მიაჩნია.¹ მისი მტკიცებით, სწორედ ამ წელს შეუერთდა გუგარქი იბერიას და გუგარქის სახელი „ქართლი“ მთელი აღმოსავლეთი საქართველოს სახელად იქცა (61 : 289).

კ. კეკელიძის მოსაზრება ნინოს ქვემო ქართლიდან წარმომავლობის შესახებ, „ნინოს ცხოვრების“ ცნობებიდან არ მომდინარეობს.² კ. კეკელიძის ასეთი მიდგომა „ცხოვრების“ ცნობებისადმი აღბათ

¹ სხვა ნაშრომებში (იხ. ქვემოთ, გვ. 55) ნინოს ქართლში შემოსვლას კ. კეკელიძე 355/6 წლით ათარიღებს, ეს თარიღი იმთავითვე მიუღებლად მიიჩნია ს. კაპაძემ (48 : 132).

² კ. კეკელიძის მოსაზრებას ნინოს ქვემო ქართლიდან წარმომავლობის შესახებ იხ. ხინთიბიძე იმეორებს (118 : 236).

იმით იყო გამოწვეული, იგი ამ თხზულებას IX ს-ში, ძირითადად ზეპირ გადმოცემებზე დაყრდნობით შექმნილ ნაწარმოებად რომ თვლიდა (იხ. ქვემოთ, გვ. 64).

მიუღებელია კ. კეკელიძის მტკიცება ქართლის სამეფოსადმი ქვემო ქართლის 349 წელს შემოერთების შესახებ. „მირიანის ცხოვრებაში“ არსებული მითითებით, მირიანსა და სომხეთის მეფე თრდატ III შორის საზღვარი III ს-ის ბოლოს მდ. არაქსის წყალგამყოფზე იქნა დადებული (73 : 70), რის შემდეგაც ქვემო ქართლი ქართული სახელმწიფოს საზღვრებში მოექცა (ამ გარემოებას ჯერ კიდევ მ. ბროსემ მიაქცია ყურადღება. 20 : 30). 349 წელს ქართლის სამეფოს ამ კუთხის შემოსაერთებლად სომხეთთან ომი არ ჰქონია და ვერც ნინოს დაატყვევებდნენ ქართველები არარსებულ ომში. ძველ უცხოენოვან ავტორებთან ნინოს „ტყვედ“ დასახელება თვით „ნინოს ცხოვრებიდან“ მოდის (იხ. ქვემოთ, გვ. 52). როგორც ჩანს, „ტყვე“, „უთვისტომო“, „ობოლის“ აღმნიშვნელი იყო.

ნინოს სადაურობისა და წარმოშობის ძიებისას, უპირველეს ყოვლისა, რა თქმა უნდა, მის „ცხოვრებაში“ არსებული ცნობებით უნდა ვიხელმძღვანელოთ. „ცხოვრებაში“ ნინოს წინაპართა საცხოვრებელ ადგილად კაპადოკიაა დასახელებული. ნინოს მამა — ზაბილონი იყო „კაბადუკიით ქალაქით კაცი მთავართა მესაბამი“, რომელმაც რომის სამხედრო სამსახურიდან გადადგომის შემდეგ ცოლად შეირთო ასევე კაპადოკიელი სუსანა. ნინო კაპადოკიაში „ქალაქად კოლასედ“ დაიბადა და იქვე იზრდებოდა 12 წლამდე (იხ. ქვემოთ, თავი VIII).

„ცხოვრებაში“ ასევე ხაზგასმითაა მითითებული, რომ ნინო „საბერძენეთიდან“ (სხვა ცნობით რომიდან), ე. ი. რომის იმპერიიდან გამოიქცა და ქრისტიან ლტოლვილებთან ერთად სომხეთში მივიდა. სომეხ ლტოლვილთა იქ სიკვდილით დასჯის შემდეგ ნინო ჯავახეთზე გამოვლით, ჯერ ურბნისში, შემდეგ კი მცხეთაში შემოვიდა.

ნინოს წარმოშობისა და სადაურობის შესახებ მის „ცხოვრებაში“ არსებული ცნობები რატომ უნდა უარვყოთ და ახალი შევთხზათ!

ნინო წარმოშობით კაპადოკიელი რომ იყო ეს უდავოა, მაგრამ იმ ხანად, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ორი კაპადოკია — შიდა (სადაც ძველ ავტორთა თანახმად, მესხური მოსახლეობა ცხოვრობდა) და პონტოს (ლაზურ-ჭანური მოსახლეობით) კაპადოკია არსებობდა. ეფიქრობ, „ცხოვრების“ ცნობა, ქართლში შემოსვლისას ნინომ ქართული რომ არ იცოდა, იმაზე უნდა მიგვიითებდეს, ნინო პონტოს

კაპადოკიიდან რომ უნდა ყოფილიყო. მართლაც ნინოს მშობლიური ენა იქნებ ჭანურ-ლაზური იყო, მაშინ თავისთავად ცხადია, როგორც ფარავნის ტბასთან მყოფ მწყემსებს, ისე ქართლის დიალექტზე მოლაპარაკე მცხეთელებს, იგი რომელიმე უცხო ენაზე უნდა დალაპარაკებოდა. აღნიშნულით უნდა აიხსნას, ქართლში შემოსვლის პირველ ხანებში ურთიერთობისათვის ნინომ ბერძნული რომ გამოიყენა. თუ ნინოს აღზრდის შესახებ „ცხოვრებაში“ არსებულ მასალას გავითვალისწინებთ, მაშინ აღარ გავვიკვირდება (მშობლიურ ლაზურ-ჭანურ ენასთან? ერთად) ნინომ რატომ იცოდა სირიული, ბერძნული, სომხური.

იმის დასაზუსტებლად, თუ რომელი კაპადოკიიდან იყო წარმოშობით ნინო, ვადამწყვეტი იქნებოდა ნინოს დაბადების ადგილად „ცხოვრებაში“ დასახლებული „კოლასტის“ ლოკალიზაცია რომ მოხერხდეს. პონტოში იყო ქ. კორალა, ქ. კომანა (პონტოს რელიგიური ცენტრი), არაა გამორიცხული „ცხოვრებაში“ ერთ-ერთი ამ ქალაქთაგანის დამახინჯებულ ვადმოცემასთან გვექონდეს საქმე.

მცხეთაში მოსვლიდან ჩქარა, როგორც ჩანს, ნინომ ქართლის დიალექტიც შეისწავლა და სწორედ ქართულ ენაზე დაიწყო მან ახალი რწმენის ქადაგება.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, კ. კეკელიძე ნინოს კაპადოკიელად მიიჩნევს იმ მოტივით უარყოფს, თითქოს ნინოს მოღვაწეობის დროისათვის კაპადოკიის მოსახლეობა ქართული აღარ იყო. ამიტომ, რათა უფრო ნათელი გახდეს ნინოს ქართველური წარმომავლობა, ქვემოთ მოკლედ შევეხები კაპადოკიის ძველ ისტორიას. ასეთი მოკლე ექსკურსი იმიტომაცაა საჭირო, რომ კაპადოკიაში გაიზარდა და იქ იქნა სომეხთა ეპისკოპოსად ხელდასმული გრიგოლ განმანათლებელი. კაპადოკიელები იყვნენ ქართლის პირველი კათალიკოსები პეტრე და სამოელი.

* * *

რაც შეეხება სახელს — „ნინო“.

მიუხედავად იმისა, რომ IV—V სს. ბიზანტიელ ავტორთა ცნობებს ქართლის მოქცევის შესახებ ბავური იბერიელის მონათხრობი უღვევს საფუძვლად (იხ. ქვემოთ, გვ. 51; შდრ., გეორგიკა, ტ. I, გვ. 243 და შემდეგი), ბიზანტიელი ავტორები სახელ ნინოს არ იხსენიებენ. მეორე მხრივ, სახელი ნინო (ასევე, სომხ. ნუნე, ასე იწო-

დება ნინო სომეხ ავტორებთან) ბერძნულ-ლათინური „ნონა“-დან დომინარედ არის მიჩნეული (179:121), ამიტომ ოსკარ ფონ ლემი ფიქრობდა, რომ ნინოს ნამდვილი სახელი კობტური წყაროების თეოგნისტა უნდა ყოფილიყო (225), მაგრამ ეს არ დადასტურდა (121:225, 238). გამორიცხული არაა, სახელი ნონა, ნინო კაპადოკიურ სამყაროში (როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ასე ერქვა გრიგოლ ღვთისმეტყველის დედასაც) შუმერული ქალღმერთ ინანას (ქაღლური იშტარი. იხ. 159) ხურიტული ფორმის — „ნინუ“ ან „ნინო“ ასახვას წარმოადგენდეს (იხ. აგრ., 24:184 და შემდეგი).

2. კაპადოკიის მოსახლეობის ქართველობის საკითხი

კაპადოკია მცირე აზიის ცენტრალურ ნაწილს მოიცავდა. მისი ტერიტორია დასავლეთით მდ. პალისამდე (ახლანდ. ყიზილ-ირმაქი), სამხრეთით ტავრის მთებამდე, ჩრდილოეთით შავ ზღვამდე, აღმოსავლეთით კი ტიგროსისა და ეფრატის სათავეებამდე ვრცელდებოდა. ძვ. წ. 546 წ. მცირე აზია აქემენიანთა სპარსეთმა დაიპყრო და ამ ტერიტორიის ზემოთ დასახლებულმა ნაწილმა სახელი კაპადოკია სპარსელებისაგან მიიღო. კაპადოკია სპარსულად „ლამაზი ცხენების ქვეყანას“ ნიშნავს და პირველად აქემენიანთა სპარსეთის მეფის — დარიოს I-ის (ძვ. წ. 522—486) ბრძანებით ამოკვეთილ ბეპისტუნის წარწერაში იხსენიება. აქემენიანებმა მცირე აზიის შიდა მთიანეთი პროპონტიდიდან მოკიდებული ტავრისა და სომხეთის მთებამდე ფრიგიის სატრაპიაში გააერთიანეს. შემდეგში, დარიოს I-მა ფრიგიისაგან პელესპონტოს ფრიგიის, დიდი ფრიგიისა და კაპადოკიის სატრაპიები შექმნა (143:36). უფრო გვიან, თვით კაპადოკია ორ სატრაპიად გაიყო. დიდი კაპადოკია — მცირე აზიის შიდა რაიონებს (მისი დედაქალაქი იყო მახაკა, შემდეგი დროის კესარია), მცირე კი — ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს მოიცავდა. სტრაბონის (ძვ. წ. 64/63 — ახ. წ. 23/24) ცნობით, საზღვარი ამ პროვინციებს შორის ტავრის მთების პარალელურად მდებარე მთიანეთზე — დასავლეთში ხამანენეზე, ხოლო აღმოსავლეთში ლავიანსენეზე გადიოდა (202:507. იხ. იქვე, რუკა, გვ. 544. ასეთი გაყოფით ქ. ამასია, ნეოკესარია, ამისო, ტრაპიზონი პონტოში ექცევა). პოლიბიოსი (ძვ. წ. 201—120) მცირე კაპადოკიას „ევქსინიის კაპადოკიას“, სტრაბონი „პონტოს კაპადოკიას“ უწოდებდა. შემდეგში სახელი კაპადოკია მხოლოდ შიდა კაპადოკიას შემორჩა.

რაც შეეხება კაპადოკიის მოსახლეობას, ამ მხარის უძველესი მო-

ბაში არსებული ჩანართი, რომელშიც ვკითხულობთ: „ხოლო ითხოვეს იუსტინიანესგან ქართველთა, რათა დასხდებოდენ კ-ზად ნათესავნი ქართველთანი. რამეთუ მოვიდოდიან კათალიკოსნი საბერძნეთით. ხოლო იუსტინიანე დაწერა წიგნი და დაბეჭდა თვისთა ბეჭდითა ესრეთ, რათა დასხდებოდენ კათალიკოსად ნათესავნი ქართველნი, და აქუნდეს უაღრესობა ყოველთა ეკლესიათა და მღვდელთ-მთავართა ზედა“ (126 : 207).

იუსტინიანე I-ის მიერ ფარსმანისათვის (?) მიცემული „წიგნი“. ავტოკეფალიის დამტკიცების შესახებ, მართალია, ჯერჯერობით მიკვლეული არ არის და შეიძლება იგი არც შემორჩა, მაგრამ ასეთი საბუთი მართლაც რომ არსებობდა და ამ მხრივ, „ქართლის ცხოვრების“ ზემოთხსენილი ჩანართის ცნობა მართლაც იუსტინიანეს დროინდელ ამბავს რომ გადმოგვცემს, ამას, ვფიქრობ, თ. ბალსამონის განმარტება მოწმობს. განმარტება შ. ბროსემ 1620 წ. პარიზში ლათინურ ენაზე გამოცემულ „წმინდა მოციქულთ კანონებისადმი“ დართულ კომენტარებში მიაკვლია და იგი „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულ თარგმანს შენიშვნაში დაურთო (216 : 202, შენ. 6; 192—193, შენ. 2). შ. ბროსეზე დაყრდნობით ამ ცნობას კარგა ხანია იმოწმებენ (ნ. დურნოვი, თ. ჟორდანია), მაგრამ, სამწუხაროდ, თ. ბალსამონის უაღრესად მნიშვნელოვანი განმარტების ქართული თარგმანი დღემდე არა გვაქვს.

8. მუჟაჟი მსოფლიო საეკლესიო კრების მიერ ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურება

ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ იმპერატორ იუსტინიანეს მიერ „წიგნის“ მიცემის შემდეგ, ქართველებს, როგორც ჩანს, მიუღწევიათ, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია მსოფლიო საეკლესიო კრებასაც რომ დაემტკიცებინა. ამას მოწმობს კონსტანტინოპოლის მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების (381 წ.) მეორე კანონზე დართული თ. ბალსამონის განმარტება.

381 წლისათვის ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი ჯერ კიდევ არ იდგა და, რა თქმა უნდა, იგი ამ კრების კანონებში არ უნდა ასახულიყო. მაგრამ, რადგანაც, 487/488 წლებში ანტიოქიის ადგილობრივ საეკლესიო კრებაზე ქართული ეკლესიისათვის დამოუკიდებლობის დამტკიცების შემდეგ კონსტანტინოპოლის მეხუთე (533, 553) და მეექვსე (680—681) კრებებს კანონები აღარ შეუშუშავენია, თ. ბალსამონს უკეთესად მიუჩნევია, ქართული ეკლესიის ავტოკეფა-

ლიის შესახებ განმარტება კონსტანტინოპოლის მეორე მსოფლიო საეკლესიო კრების მეორე კანონისადმი დაერთო.

ქართულ ენაზე შემონახული ცნობა ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დამტკიცებას სწორედ VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას მიაწერს. ცნობაში ნათქვამია, რომ კონსტანტინე პოგონატის (668—685) დროს კონსტანტინოპოლში გამართულ მეექვსე საეკლესიო კრებაზე „...ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი. და იყოს კათალიკოსი ქართლისა, სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხევდეს, მწყსიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა... ხოლო პირველითგან ანტიოქიის კრების მიერ განპატიოსნებულ იყო, და ამ კრებისა მიერ დაგვმტკიცებია პატრიარქად... ხოლო ოდესცა ენებოს შემზადება და კურთხევა მითრონისა, აკურთხოს თვისა ეკლესიასა“ (126 : 231—232).

მეექვსე კრებას, როგორც აღვნიშნე, კანონები არ შეუშუშავენია, ამიტომ კრების დადგენილება მხოლოდ დაინტერესებულმა მხარემ — ქართულმა ეკლესიამ შემოინახა.

ახლა ვნახოთ ქართული ცნობა როგორ ასახავს მაშინდელ ისტორიულ ვითარებას და კერძოდ კრების მიმდინარეობას.

ცნობაში ნათქვამია, რომ ეს მეექვსე კრება შედგა ქრისტეს აქეთ ქ-ნე წელს ქ. კონსტანტინოპოლში კონსტანტინე პოგონატის მეფობის „მეთათსამეტესა წელს“, რომელი იყო მამა იუსტინიანესი“ (126 : 232).

ქართული ცნობის პირველი ქრონოლოგიური მითითება ქ-ნე, ე. ი. 656 წელი, სწორი არაა, ამ წელს კრება არ შემდგარა. რაც შეეხება მეორე მითითებას კონსტანტინე პოგონატის მეფობის მე-13 წელს კრების გამართვის შესახებ, ეს სწორია. კონსტანტინე IV პოგონატი 668 წელს ავიდა საიმპერატორო ტახტზე და მისი მეფობის მეცამეტე წელი 681 წელზე მოვა. 680—681 წლებში კონსტანტინოპოლში მართლაც შედგა VI მსოფლიო საეკლესიო კრება (მასზე ქართველთა დასწრება, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, 681 წლიდან ივარაუდება). ცნობაში იქვე ხაზგასმულია, რომ ეს კონსტანტინე პოგონატი იუსტინიანეს (ივულისხმება იუსტინიანე II — 685—695) მამა იყო, რაც ასევე სწორია.

როგორც ჩანს, ცნობაში პირველი ქრონოლოგიური თარიღის მი-

მთიებელს ბიზანტიის იმპერატორთა შესახებ ცნობები არ ჰქონდა, თორემ 656 წელს ამ ცნობაში არ ჩაუტავდა.

ქართულ ცნობაში ზუსტადაა დასახელებული კონსტანტინოპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე დამსწრე პირებიც. ცნობის თანახმად, კრებას ესწრებოდნენ: თეოდორე და გიორგი ხუცესნი და იოანე დიაკონი, ადგილისმცველნი ალათონ ჰრომთა პაპისანი, გიორგი კონსტანტინოპოლელი და თეოფანე ანტიოქიელი (126:232).

თეოდორე და გიორგი ხუცესნი, ასევე იოანე დიაკონი, რომელნიც ცნობაში „რომის პაპის ალათონის ადგილის მცველად“ არიან დასახელებულნი, როდის მოღვაწეობდნენ, არ ვიცით, მაგრამ თვით „წმინდა ალათონს“ რომის პაპის ტახტი სწორედ მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების მიმდინარეობისას 678—681 წლებში ეჭირა (219:431). 679—686 წლებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს განაგებდა ცნობაში დასახელებული გიორგი I (219:435). და ბოლოს, ცნობაში ანტიოქიის პატრიარქად დასახელებულმა თეოფანემ კათედრა 681 წლის 8 მარტიდან ან 5 აპრილიდან დაიკავა (21:447).

როგორც ვხედავთ, ქართული ცნობა ზუსტად ასახელებს კონსტანტინოპოლის მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე დამსწრე პირებს.

კრებაზე დამსწრე იმ დროის ცნობილ საეკლესიო მოღვაწეთა შორის ქართულ ცნობაში დასახელებული არ არის ალექსანდრიისა და იერუსალიმის პატრიარქები; ასევე დამსწრეთა შორის არ არის თვით აგათონ რომის პაპი, მხოლოდ მისი „ადგილის მცველნი“ არიან მოხსენიებული. ნუთუ მსოფლიო საეკლესიო კრება ისე შედგა, რომ მსოფლიოს 5 პატრიარქიდან 3 არ ესწრებოდა? რაშია საქმე, ცდება ქართული ცნობა და ამ მხრივ მასში მოთხრობილი ამბავი საეჭვოა?

არა, როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, ქართულ ცნობაში ზუსტადაა ასახული VI მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე მომხდარი ამბები.

VI მსოფლიო საეკლესიო კრების დაწყებას ქართული ცნობა კონსტანტინე პოგონატის მეფობის მე-13 წლით ათარიღებს (კონსტანტინე პოგონატი 668 წლის სექტემბრის დამდეგს ავიდა საიმპერატორო ტახტზე და მისი მეფობის მეცამეტე წელი 681 წელს დაიწყო), რაც იქნება იმაზე მიგვიითივებს, რომ ქართველთა დელეგაცია კრებას 681 წლიდან უნდა დასწრებოდა. საერთოდ კი, კრების პირველი სხდომა 680 წლის 7 ნოემბერს შედგა (კრების სხდომები მიმდინარეობდა საიმპერატორო სასახლის იმ დარბაზში, რომელსაც ჭერის

გამო ტრული ეწოდებოდა. კრების სხდომებს თვით იმპერატორი ესწრებოდა).

კრებაზე დამსწრე 153 ეპისკოპოსთა და პრესვიტერთა შორის იყვნენ: კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გიორგი, ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი, ალექსანდრიის პატრიარქის წარმომადგენელი პრესვიტერი პეტრე, იერუსალიმის პატრიარქის წარმომადგენელი პრესვიტერი თეოდორე და აგათონ რომის პაპის წარმომადგენლები: თეოდორე, გიორგი და იოანე დიაკონი (171:99—100).

როგორც ვხედავთ, VI მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე დამსწრე პატრიარქთა შორის ქართული ცნობა ალექსანდრიისა და იერუსალიმის პატრიარქებს სამართლიანად არ ასახელებს. ისინი ამ კრებას მართლაც არ ესწრებოდნენ. მაგრამ, გვაქვს შეუსაბამობაც. ანტიოქიის პატრიარქად ქართულ ცნობაში თუ თეოდორეა დასახელებული, 680 წლის 7 ნოემბერს კრების იახსნას ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოსი ესწრებოდა. ჩემი აზრით, სწორედ ეს განსხვავება ძენს ქართულ ცნობას სანდოობას და გვარწმუნებს, რომ იგი კრებაზე მიღებული დადგენილების ზუსტი ასახვაა.

680 წლის 7 ნოემბრიდან კრებამ 18 სხდომა გამართა და თითქმის ერთ წელს გააგრძელა მუშაობა. კრებაზე ძირითადად მწვალეზლებად მიჩნეული მონოთელიტობის საკითხი³⁰ იხილებოდა (171:100). მაკარიოს ანტიოქიელი კრებაზე დამსწრე მონოთელიტური მრწამსის მოღვაწეებს მეთაურობდა. კრების დასაწყისში მას გიორგი კონსტანტინოპოლელიც თანაუგრძნობდა, რითაც აგათონ რომის პაპის მართლმადიდებლურ მოწოდებას ეწინააღმდეგებოდა. შემდეგში გიორგი მართლმადიდებელთა მხარეზე გადავიდა და კრებაზე დამსწრე მართლმადიდებელ ეპისკოპოსთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მაკარიოსი დამარცხდა. კრებამ იგი მწვალეზლად გამოაცხადა (171:107). პატრიარქობიდან გადააყენა და ანათემას გადასცა იმპერატორს ეთხოვა მაკარიოსი კონსტანტინოპოლიდან გაეძევებინა. მაკარიოსის მაგიერ ანტიოქიის პატრიარქად ქართულ ცნობაში მოხსენიებული თეოფანე იქნა არჩეული და კრების შემდგომ მუშაობაშიც ის იღებდა მონაწილეობას (171:108).

თეოფანეს პატრიარქობის დასაწყის თარიღად, სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, 681 წლის 8 მარტი ან 5 აპ-

³⁰ მონოთელიტობის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ქართლის კათალიკოსი კირონი არის მიჩნეული. 681 წ. VI მსოფლიო საეკლესიო კრების XIII სხდომაზე სწორედ მისი წერილი იქნა წაკითხული (31:199—200).

რილი არის მიღებული. 681 წლის მარტის შემდეგ კრების სსდომები გაიმართა 5 და 26 აპრილს, 9 აგვისტოს, 11 და 16 სექტემბერს (171:100, შენ. 1). დაახლ. 681 წლის 5 აპრილიდან გამოდიოდა თეოფანე ანტიოქიის პატრიარქის ტიტულით და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი კონსტანტინოპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ, ჩანს, 681 წლის 5 აპრილიდან 16 სექტემბრამდე გამართულ სსდომებზე (განიხილა).

კრების მიერ ანტიოქიის საპატრიარქო კათედრიდან მაკარიოს I გადაყენების შემდეგ, მართლმადიდებლებმა ბძროლა გააგრძელეს სხვა მწვალებელთა წინააღმდეგ. ბოლოს გარკვეული დრო დასჭირდა მართლმადიდებლური დოგმატის ჩამოყალიბებას (171:118—119) და იმპერატორის მიერ დამტკიცებული დოგმატის საბოლოო ტექსტი 681 წლის 16 სექტემბერს (171:119) საგანგებო დასაცავად საიმპერატორო კარს გადაეცა (171:121). რაც შეეხება კანონებს, იგი 680—681 წლების მსოფლიო საეკლესიო კრებას არ შეუშუშავენია, მაგრამ როგორც ვნახეთ, კრებაზე დამსწრე ქართველ სასულიერო მოღვაწეთა მოთხოვნა კრებას მაინც განუხილავს და ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალია დაუდასტურებია. უეჭველია, კრებამ დადასტურების კანონიც გამოსცა. მართალია, ამ კანონის ბერძნული ან ლათინური პირი ჯერჯერობით ცნობილი არაა, მაგრამ იგი რომ არსებობდა, ამას თ. ბალსამონის ზემოთქმული განმარტებასთან ერთად XIV ს-ის ბიზანტიელი კანონისტი მათეოს ბლასტარესის კანონიკური ხასიათის შრომაში შემონახული ის ცნობაც მოწმობს, რომელშიც მითითებულია: „ზულგარეთის, კვიპროსისა და იბერიის ეკლესიები არც ერთ პატრიარქს არ ექვემდებარებიან. რომ „იბერიელთა ეკლესიის, რომელსაც პატივი მიენიჭა ანტიოქიის კრების დადგენილებით (წინათ ის ანტიოქიას ექვემდებარებოდა)... მღვდელმთავრები ჩვეულებრივ ხელთ-ისხმებოდნენ საკუთარი ეპისკოპოსთაგან“ (81:119—120).

როგორც ვხედავთ, მ. ბლასტარესის ცნობა კარგად ასახავს VI მსოფლიო საეკლესიო კრების წინ ქართლის ეკლესიაში არსებულ ვითარებას. ცნობაში ხაზგასმითაა ნათქვამი, „წინათ ქართლის ეკლესია ანტიოქიას რომ ემორჩილებოდა“ და შემდეგ „ანტიოქიის კრების დადგენილებით“ განთავისუფლებულა, რის შემდეგაც ქართლის ეკლესიის „მღვდელმთავრები ჩვეულებრივ საკუთარი ეპისკოპოსები-საგან რომ იკურთხებოდნენ“.

ასე რომ, არ დასტურდება ზოგიერთი ქართველი მეცნიერის მტკი-

ცება თ. ბალსამონის მიერ დასახლებული „მეუფე პეტრეს“ პეტრე III ანტიოქიელთან გაიგივების შესახებ. საეჭვო აღარ უნდა იყოს, „მეუფე პეტრე“ პეტრე I ფულონი რომაა³¹ და მ. ბლასტარესთანაც პეტრე ფულონის დროს ანტიოქიაში შემდგარ ადგილობრივ საეკლესიო კრებაზეა საუბარი. რა თქმა უნდა, მეტი დაკვირვება მართებდათ ქართველ მკვლევარებს, როცა თ. ბალსამონის მიერ მოხსენიებული „მეუფე პეტრე“ პეტრე III-დ მიიჩნეეს. მართალი იყო ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე ე. პონიგმანი, როცა „მეუფე პეტრეს“ პეტრე III-სთან გაიგივებაზე თავს იკავებდა და აღნიშნავდა, რომ „ბალსამონი პეტრე მკაწვრელს თუ პეტრე III-ს პეტულისხმობს, ეს ჯერ კიდევ ძნელი სათქმელიაო“ (224:211).

როგორც ს. ყაზხჩიშვილი წერს, თ. ბალსამონისა და მ. ბლასტარესის ცნობები შეიძლება მართლაც ერთი და იგივე წყაროდან მომდინარეობენ (81:120). წყაროს, ე. ი. კრების გადაწყვეტილების დედანი დღეისათვის უცნობია. კრების დადგენილებით ქართველები იყვნენ დაინტერესებულნი და მათ შემოინახეს იგი არა მხოლოდ ზემომოტანილი ვარიანტით. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საინტერესოა, თხზულება „სიტყვსგება ლათინთა მიმართ ჩ-ნ მართლმადიდებელთა მიერ“, რომელიც ე. თაყაიშვილმა „მარტვილის ხელნაწერებში“ აღწერა. ამ თხზულების ბოლო ნაწილში იკითხება: „რამეთუ ესრეთ შესასწავებელ არს ტახტიკონსა შინა კონსტანტინეპოლისასა, ვითარმედ მას ყამსა წმიდა მეექუსესა კრებასა კონსტანტინე პოლონატი-სასა და აღათონ რომთა პაპისსა, გიორგი კონსტანტინეპოლისასა და თეოფანე ანტიოქიელისასა და მათ-თანა ასოცდაათთა მამათაგან უპატიონდა კათალიკოზი ქართლისა და ყვეს მამათმთავრად და თა-ვისუფლად და უფლად ყოველსა ზედა საქართველოსა: და შერმე ყვალადვე კრებასა შინა ანტიოქიასა განთავისუფლდა და განპატი-ონდა, რამეთუ არღარავისაგან ხელ ქვეშ არს, არამედ თავისუფლად და მამათმთავარი არს“³² (83:117; შდრ., 81:19).

³¹ მართალია, 482 წლამდე პეტრე I მონოფიზიტთა ლიდერი იყო და ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი (მაგ., კ. ცინცაძე, იხ. ზემოთ, გვ. 142) „მეუფე პეტრეს“ პეტრე I-თან იდენტურობას ამ მხრივაც უარყოფდა, მაგრამ 482 წელს „ჰენოტიკონის“ მიღების შემდეგ პეტრე I იმპერიის რელიგიურ მოღვაწეთა შორის ერთ-ერთი გამოჩენილი ფიგურა იყო. როგორც 692 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრების 81-ე კანონიდან ჩანს, ამ დროისათვის კვლავ პოპულარული ყოფილა მისი მონოფიზიტური მისამღერი (171:123).

³² ეს ცნობა ქართლის კათალიკოსს ბესარიონ ბარათაშვილს (1730—1735) შეუტანია კათალიკეთა წინააღმდეგ, დაწერილ პოლემიკურ თხზულებაში — „გრდემლი“ (63:79, 350, 487; 93:77).

„მარტილური ხელნაწერის“ ცნობის სახით ჩვენს ხელთაა „კონსტანტინოპოლური ტაქტიკონიდან“ მომდინარე უნიკალური ხასიათის მითითებები. თუ XII ს-ში მოღვაწე თ. ბალსამონს ქართლის ეკლესიაზე საუბრისას ხელში არავითარი დოკუმენტი არა ჰქონია, ამიტომ ზეპირ ტრადიციებზე დაყრდნობით ზოგადად მიუთითა—„ამბოპენო“, „მარტილური ხელნაწერი“ წყაროდ „კონსტანტინოპოლურ ტაქტიკონს“ ასახელებს, რომელშიც შესაძლოა ის დოკუმენტი იგულისხმება, რომელიც 681 წლის 16 სექტემბერს საიმპერატორო კარის სამდივნოს გადაეცა შესახებავად.

„მარტილური ხელნაწერის“ ცნობა ზუსტად იმეორებს ზემომოყვანილი ქართული ცნობის შინაარსს, ამიტომ ვფიქრობ, საეკლესიო აღარ უნდა იყოს ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალია კონსტანტინოპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას რომ დაუდასტურებია.

„კონსტანტინოპოლის ტაქტიკონიდან“ მომდინარე ცნობაში ყურადღებას იქცევს ის მითითება, საიდანაც ჩანს, VI მსოფლიო საეკლესიო კრების გადაწყვეტილება ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურების შესახებ, „მერმე კვლავად ვეკრებო-სა შინა ანტიოქიისასა“ რომ დაუმოწმებია. იქვე ნათქვამია, რომ ამ დროიდან, ე. ი. 681 წლიდან „განთავისუფლდა და განპატიოსნდა“ ქართლის ეკლესიის შეთაური, „რამეთუ არღარავისაგან ხელქვეშ [აღარ] არს, არამედ თავისუფალ... არს“.

ამრიგად, ჩვენს ხელთ არის ერთმანეთისაგან დაპოუქიდებელი ერთი და იგივე შინაარსის ორი ქართული ცნობა, რომლებიც ერთხმად მიუთითებენ VI მსოფლიო საეკლესიო კრების მიერ ქართული ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურების შესახებ. ეს ავტოკეფალია ქართლის ეკლესიისათვის, როგორც ზემოთ ვაჩვენე და პირველ ქართულ ცნობაშიც მითითებულია [იხ. ზემოთ, გვ. 189 „ხოლო პირველთაგან ანტიოქიის კრების მიერ განპატიოსნებული იყო“] პირველად V ს-ში პეტრე I-ის დროს ანტიოქიის ადგილობრივ საეკლესიო კრებას მიუნიჭებია. მაგრამ, იგი მაინც საკამათოდ რჩებოდა, რადგან მსოფლიო საეკლესიო კრების მიერ არ იყო დადასტურებული. ამიტომაც, შემდეგში ქართველებს დიდი ბრძოლა დასჭირდათ, სანამ ანტიოქიის ადგილობრივი კრების გადაწყვეტილებას 681 წელს მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრება დაადასტურებდა. აქ „ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი...“. 681 წელს VI მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე

ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე პოგონატისა, მსოფლიო პატრიარქებისა და „ასოცდაათა მამათაგან ვაპატიოსნდა კათალიკოზი ქართლისა და ყვეს მამამთავრად და თავისუფლად და უფლად ყოვლისა ზედა საქართველოსა“.

იუსტინიანე I-ის დროს კონსტანტინოპოლში მოწვეულ მეხუთე (533, 553) და კონსტანტინე IV პოგონატის მეფობაში 680—681 წწ. გამართულ VI მსოფლიო საეკლესიო კრებებს კანონები არ შეუმუშავებია და არ გამოუცია (196:5—8; 193:259—260). ამით უნდა აიხსნას VI კრებაზე მიღებული გადაწყვეტილება ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურების შესახებ, მხოლოდ, როგორც ეს „მარტილის ხელნაწერშია“ ნათქვამი, „კონსტანტინოპოლის ტაქტიკონშია“ ასახული.

კონსტანტინე IV პოგონატის ძის — იუსტინიანე II რინოტმატის (685—695) მეფობაში 692 წელს, კონსტანტინოპოლის საიმპერატორო სასახლის ტრულის დარბაზში კვლავ შედგა მსოფლიო საეკლესიო კრება. ეს კრება, თ. ბალსამონისა და ალექსი არისტინის (XII ს. კონსტანტინოპოლელი კანონისტი იყო. 6:192) მითითებით მეექვსე კრების ან „მეხუთე-მეექვსე“ მსოფლიო საეკლესიო კრების სახელითაა ცნობილი (194:24). ამ კრებამ გაითვალისწინა წმინდა მოციქულთა კანონები, ასევე I, II, III და IV მსოფლიო საეკლესიო და ადგილობრივი კრებების კანონები, ზოგი ახალიც დაუმატა და ისინი ერთიანი სახით გამოცა. თუმცა ამ კანონებში, წინა კრებების ზოგი კანონი და დადგენილება არ იქნა შეტანილი. ასეთები, თ. ბალსამონი მსიტყვივით, მის დროს ე. ი. XII ს-ში ჯერ კიდევ ბევრი იყო. 692 წლის მსოფლიო საეკლესიო კრების მეორე კანონისადმი დართულ კომენტარში იგი წერს, რომ ასეთი წიგნები მან არაერთხელ ნახა დიდი თანამდებობის მოხელეთა ხელში და აფრთხილებდა მათ, რომ ძველი კანონები არ გამოეყენებიათ (194:30—31). როგორც ჩანს, შემდეგში ასეთი კანონები და დადგენილებანი თანდათან ხმარებიდან გამოდიოდა და რადგან ხმარებაში არ იყო, ცხადია, აღარც გადაიწერებოდა, გამორიცხული არაა ასეთ წიგნში რომ მოხვედრილიყო VI კრების დადგენილება ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის დადასტურების შესახებ. 692 წელს შედგენილ კანონებში ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიაზე რომ არავითარი ცნობა არ იყო, ეს 692 წლის მეხუთე-მეექვსე მსოფლიო საეკლესიო კრების კანონების გიორგი მთაწმინდელის მიერ შესრულებული ძველქართული თარგმანიდან

ნაც (210) ჩანს. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. 692 წლისათვის საკითხი ხომ უკვე დიდი ხნის გადაწყვეტილი იყო.

ამრიგად, ქართლის ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვება 487/488 წლით უნდა დათარიღდეს. ამ წელს, ანტიოქიის ადგილობრივ საეკლესიო კრებაზე პეტრე I ფულონის მიერ ქართლის ეკლესიისათვის მინიჭებული ავტოკეფალია 681 წელს, როგორც ამას ქართული ცნობები მოწმობენ, კონსტანტინოპოლის VI მსოფლიო საეკლესიო კრებამ დაადასტურა. ამავე კრებამ საბოლოოდ დაუმტკიცა ქართლის ეკლესიას მირონის დამზადების ნებართვა. ჩატარებულმა კვლევამ ნათელყო: — ძველ ქართულ წყაროებში არსებული ცნობა ქართლის მოქცევიდან კათალიკოსობის დაწესებამდე 170 წლის გასვლის შესახებ ისტორიული რეალობის ამსახველია და V საუკუნიდან მომდინარეობს.

ეფრემ მცირესა და ნიკონ შეგმთელის ცნობებში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ 744—750 წლებში ქართლის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ დას. საქართველოს ეკლესიის მიერ ავტოკეფალიის მოპოვების პირველი ცდაა ასახული.

მითითებული ლიტერატურა

1. აბულაძე ი., ავთანგილოს „რიფსიმეანთა მარტვილობის“ ძველი ქართული თარგმანი, ხელნაწერთა ინ-ტის შიშვე, II, თბ., 1960.
2. აბულაძე ი., ქართული და სომხური ლიტერატურული ურთიერთობა მე-9—10 საუკუნეებში, თბ., 1944.
3. აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
4. ავთანგილოს, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით, გეოგრაფიკა, ტ. 1, თბ., 1961.
5. აღეჭსიძე ზ., ვახტანგ გორგასალსა და მიქაელ მთავარეპისკოპოსს შორის კონფლიქტის გამო, ძიებანი საქ. და კავკ. ისტორიიდან, თბ., 1976.
6. არსენ ბერი, ცხოვრება და მოქალაქეობა და ღუაწლი ნინოასი, ძველი ქართ. ავიაორ. ლიტ. ძეგლები, წ. 3. თბ. 1971.
7. არსენ საფარელი, განყოფისათვის ქართლისა და სომხეთისა, ქართული წყაროთმცოდნეობა, IV, თბ., 1973.
8. ასურელ მამათა ცხოვრებათა არქეტიპები, ტფ., 1928.
9. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, თბ., 1955 (ძვ. ქართ. ენის კათედრის შრომები, ტ. I).
10. ბარამიძე ა., იბერიაში ქრისტიანობის შემოსვლის საკითხისათვის, ქართული ისტორიოგრაფია, III, 1975.
11. ბაქრაძე დ., ისტორია საქართველოსი, ტფ., 1889.
12. ბაქრაძე დ., მირიან მეფე და წმინდა ნინო, ტფ., 1879.
13. ბაწაში წ., ფარულქრისტიანთა საკითხისათვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში, „მნათობი“, 1985 № 10.
14. ბაწაში წ., ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში მცხოვრები ჩეფენები, „მნათობი“, 1986 № 1.
15. ბაწაში წ., ჩრდილო-აღმოსავლეთ ანატოლიაში მცხოვრები ჰემშინები, „მნათობი“, 1985 № 12.
16. ბერძენიშვილი ნ. და სხვები, საქართველოს ისტორია, I, თბ., 1958.
17. ბერძენიშვილი ნ. და სხვები, საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1946.
18. ბოგვერაძე ა., ქართლის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება IV—VIII საუკუნეებში, თბ., 1979.
19. ბოგვერაძე ა., ძიებანი V ს-ის საქართველოს ისტორიიდან, „მაცნე“, 1985 № 4.
20. ბროსე მ., საქართველოს ისტორია, ტფ., 1895.
21. გვარამაძე ი., ქართლის ცხოვრება, ნაწ. I, თბ., 1882.
22. ვიორაძე გრ., „სეთურ-არმაზული ტრიალები“, „მნათობი“ 1985, № 7.
23. ვიორგი კედრენე, გეოგრაფიკა, ტ. V, თბ., 1963.